

Magyar verses paszkvillus a XVIII. század közepéről

A XVIII. század, a szigorú cenzúrai rendelkezések következtében, a kéziratos paszkvilluskor hatalmas sorát burjánzottatta fel. Intézkedések és emberek ellen ezekben mondta el a gúnyos-haragos ítéletét a kor magyarja. Van közöttük politikai tartalmú is bőven — mint a Mária Terézia koronázásának lelkeségét ellensúlyozó *Ego Theophilus magyar notum facio* és a *Passio libertatis*, amelyeknek a kor szellemét megvilágító jelentősége rendkívül nagy; de a legtöbb a megindult vallásügyi tárgyalások kapcsán a katolikus—protestáns ellentétnek gúnyos vagy elkeseredett megnyilatkozása.

Ez az ellentét ugyanis már a húszas években is rendkívül nagy volt. Amikor 1721-ben összeült a vallásügyi commissio, a vezető katolikusok jó részében az az álom uralkodott el, hogy itt az idő az egész magyarság és ország visszatérítésére. A közhangulatot ebben az irányban akarta befolyásolni az előző század két végletes művének, Labsanszky János *Extractus brevis et verus*-ának és Bársony György *Veritas toti mundo declarata*-jának sürgős újrayomása. Új könyvvel sietett e felfogás megerősítésére Erdődy Antal egri érsek, amikor Timon Sámuel-lel megíratta és kiadatta az *Opusculum theologicum*-ot. Károly alatt a tárgyalások nem váltották be a reményt, de Mária Terézia trónralépte újra felélesztette; Bíró Márton veszprémi püspök megírta hírhedt *Enchiridion*-ját (1750). Ám még az az elutasítás sem, amelyben e könyv részeseült, az sem riasztja vissza Damiani János váci kanonokot, hogy 1763-ban közzétegye — a cenzúra megkerülésével — *Justa religionis coactio* című művét, a vallásbeli ellentétnek ezt a legvégletesebb szavát. Mivel a cenzúra lehetetlenné tette, hogy a protestánsok e támadásokkal a nyomtatott betűt állítsák szembe, kéziratos paszkvilluskban védekeznek. A paszkvillus védekezése azonban nem teológiai érv, hanem gúny és szitok. Gyűlöletük leggyakoribb céltáblája Erdődy érsek (*Pasquillus de familia Erdődyana*; *arcana regni Hungariae*; *castrum doloris* stb.); de támadják és gyalázzák Barkóczy primást és Eszterházy primást (*In primatem Barkóczy*; *de primate Barkóczy*; *sírván említenő szegény Magyarország* stb.). És mivel az ellenük megindult mozgalom-kitervelőit a jezsuitákban látják, azok is megkapják a gúnyos leckéztetést (*Pasquillus Posonii repertus*).

Gúnyban és gyalázkodásban nem maradnak el a katolikus paszkvilluskok sem. 1746-ban egy vers hirdeti: *Ez világ látjuk már a jótul elfordult*. Megragadnak egy-egy tragikomikus esetet, mint a *Rendes ethica Vadosjárul* 1752-ben. Vagy magát, a protestantizmus valamelyik nagyját pécézik ki, mint az a háromsztatú históriásének, amely Luther Mártont veszi tolla helyére. Erről az utóbbiról óhajtok e sorokban beszámolni.

Kéziratát Jászapátin, egy jogi könyvekkel és kéziratokkal teltládában találtam. A könyvek és kéziratok jegyzetek Johannes Horváth Simontsicz hagyatéka, aki Egerben tanulta a jogot és Egerben assessoroskodott. Nagy szorgalommal jegyezte le az előadásokat, dolgozta fel a Corpus Jurist, kivonatolta és másolta a tanulságos jogi esetek actáit. Egyik kéziratos kötetében a Mandatum Repositoryum, Dilatorium, Inhibitorium, Divisionale, Correctorium stb. eseteinek bejegyzése után némi szabályokat másol az ortográfiáról, tájékozással kiír egyet-mást az 1730. évi Limitatio Taxarum-ból, furcsaságul lemásolja a Juramentum Judaicum-ot és Juramentum Zingaricum-ot, és egy verses históriát Luther Mártonról. Kéziratát a 150. lap után új számozással folytatja; ezen új számozás szerint a 80—126. lapon találjuk a magyar verset. A bejegyzést a 91. lapon kezdte, mivel azonban a 127. lapra már előzőleg mást (Statuta Comitatus Hevessiensis) kezdett írni, a 126. lap után visszalapozott a 80. lapra és ott fejezte be a paszkvillust. A vers végén az 1760-as szám jelzi az ide való bemásolás befejezését. Ennek a második résznek írása már erősen elstett; a megindulás annál gondosabb volt. Az „Első Historia” címe: *Luther Márton házasodik*. A második: *Luther Márton előzőleg üz*. A harmadik: *Luther Mártonnak haláljárul*. Ehhez *Lether* (sic!) *Mártonnak dicsiretirül halotias ének* kapcsolódik.

Aránylag az első rész a legsikerültebb. Luther Márton lakomára készül, és elmondja ennek az okát: megúnván a hármasszerzetesi fogadalmat, különösen a szüzességit, felemeli szavát a hit ellen, és az új vallás szerzéséhez társakat keres. A kolostori szüzekre veti szemét, akinek ezelőtt is hirdette az ígét. Most igyekszik ezeket is rábeszélni fogadalmuk elvetésére, és noha éppen Katalin ismételtlen keményen megfelel neki, végre mégis győz: megtartják a táncos lakodalmat. Sajnálkozva vonja a vers végén szerzőnk kérdőre Katalint, majd egy fohászt mond: Luther vallásától óvják az egek a keresztényeket! Ennek a résznek még van mértéke, nem nyúlik el túlságosan, párbeszédeknek is van tartalma. De már itt is látszik, hogy nem egyházi ember szerzése a vers: amikor Luther a mennyországot rajzolja, ezt a naiv elképzelést mondja el:

Minden gyönyörűség ottan találtatik,
Semmi ellenkező dolog nem láttatik,
Valamit kívánhatsz, minden meg adatik,
Múlándó nem léssen, örökké tartatik.
Olimpus hegyénél nagyobbbat nem látunk,
Ehez hasonlókat ott tapasztalhatunk,
De nem kösziklábúl állónak mondhatunk,
Hanem fő cukorbúl untig kóstolhatunk.
A forrás kutak is sokan találtatnak,
Nem vízzel folyóknak azok láttatnak,
Nectár nevű italt ezek mutogatnak,
Mi némüt Istennek Sybillák adhatnak.
Nem cseréppel fedik az épületeket,
Mikoron végeznek nyugovó székeket,
Mézes pogácsával terhelik ezeket,
Csak egyre is tesznek sok száz ezereket.
Alma, dió, körtvély egyéb termésekkel,
Bőven találtatnak minden féliekkel,
Nincsenek kerítve erős sövényekkel,
Szabadon szedhetik minnyájan kezekkel.
Házaknak falai borjú pecsenyébül,
Sok jeles vadaknak ispékelt részekbül,
Vannak építettve készített étkekbül,
Kedve szerint vehet ki ki mindenekbül.
Ajtónak küszöbe vagdalt kolbászokbül,
Fű szerszámmal töltött kövéres tagokbül,
Láttatik, szabadon ki ki mind azokbül
Vehet, de nem fogy el, csak egy is ajtókbül . . .

A „Második História” a durvább paszkvillusok hangján meséli el Luther ördögűzését, illetve harcát az ördöggel. A beállítás komikus, de az elmondás hangja durva: azon van a hangsúly, miképp telik meg a hős plundrája, és miképp menekülnek abból a bolhák. Ennek a záróversszaka a keltezésről ezt mondja:

Ötven kettődikben Ezer Hét Száz után,
Csak két nap múlt volt el Sz. Lőrincz nap után,
Újjobban le irtam fordításom után,
A kinek nem tettzik, jobbítsa ez után.

Ebből azt olvashatjuk ki, hogy a magyar paszkvillus tartalma nem eredeti, hanem fordítás; természetesen szabad fordítás lehet csak. Valószínű, hogy az eredeti nem is volt vers: versbe „újban” foglalhatta verselőnk. A „Harmadik História” Luther Márton haláláról, mennybemenetelének kísérletéről és pokolba kerüléséről számol be, hosszadalmasan, sokszor izléstelenül. A magyar szerző ügyetlenségét mutatja, hogy nagyon is hosszasan időzik a mennyország megpróbálásánál. Nem veszi észre, hogy — amikor a mennybeli szentek megrémülését rajzolja, önkéntelenül Luther jelentőségét mutatja. Van valamelyes elevenség a szentek készüldésében, van sebző komikum Luther bemutatásában, van polemikus tartalom a neki tett szemrehányásokban: de mindez rettenetesen elnyúlik, ellaposodik. Maga a polemikus tartalom viszont sovány: ezen is látszik, hogy világi ember szedte ezt versekbe, akit hamarosabban elragad a szidalom és gúny. Verselő mintái sem lehettek bőven, mert a leíró részekben is csak ennyire képes:

Ha pediglen kérded e Szüzek szépségét,
Vasti királynénak gondold ékességét,
Görög Ilonának szerelmetességét,
Vagy piros hajnalnak az ő fényességét.

Ügyetlen fogás az is, hogy Luther védekezésére, hogy őt Bacchus csábította a bűnre, „választott bírák” mondják ki az ítéletet; annál hosszadalmasabb az ördögök felvonulása, a lakoma pedig, amelyet hősünk tiszteletére tartanak, a Luther képzelte mennyei lakomának a visszája: bagolybél, sárkányhát, szamarfej, kígyóbőrben főtt denevér, ebhájjal rántott lómáj, stb. A végén ezt olvassuk:

Ezer hét száz harmincz és egynek fogytában,
Mikoron írának Karácson havában,
Az üdőt mulatván szedtem ezt strófában
Kívánom, ne lépjünk Luthernek nyomában.
Ötven hetedikben új köntöst szabhattam,
Szebb cadentiákkal felis czifrázhattam,
Augustus havában ide foldozgattam,
Tizen harmadik nap megis nyugodhattam.

Ez a vallomás a magyar vers szerzőjének a leírót, Horváth Jánost sejteti, aki — ezek szerint — e kéziratot gyűjteménybe már megjavítva másolta paszkvillusát. „Szebb cadentiákat” ugyan nem találunk itt sem, ahogy hiába keresnénk abban a lapos toldalékban is, amely halottas énekként fejezi be az írást 1760-ban.

Paszkvillusunk sem tartalma, sem előadása révén irodalmi értéket nem jelent; az az érdekessége, hogy az Erdődy érsek egri környezetében élő világi ember teljes osztozását jelzi abban a szellemben, amelyet a híres *Opusculum theologicum* juttatott kifejezésre.

Alszeghy Zsolt

Ady Endre — táblai díjnok úr

Ady Lőrinc éppen akkoriban, 1897-ben, dédelgette legvérmesebb álmait arról, hogy Bandi fia a jogtudományok elsajátítása után milyen szép karriert csinálhatna, főszolgabíró lehetne Tasnádon, sőt talán még alispán is Szilágy vármegyében, és ily módon ismét felvirágoznék általa az ötvenholdas kisbirtokosság szegényes színvonalára süllyedt Ady-familia.

Akkoriban még maga Ady Endre is határozatlan, ingadozó volt a pályaválasztás útvesztőjében. Még csak nem is sejtette költői rendeltetését, nem eszmélt rá önmagára, nem érezte magában egy rendkívüli költészet erőinek rejtett bizsergését, melyből már néhány év múlva olyan versek fognak kirobbanni, melyek forradalmasítják az egész magyar szellemi életet. Írt már ugyan elég sok verset — főként érzelmős szerelmi dalocskákat és Endrődi Sándor meg Ábrányi Emil hatása alatt hazafias verseket (melyek közül az elsőt *Március 20* címmel a zilahi *Szilágy* c. lap közölte 1896. március 22-én) — de ezeknek a témaköre, belső képvilága és nyelvi zeneisége még távol van a nagyváradi *Még egyszer* kötet megdöbbenően újszerű, elsodrő eredetiségétől, úgy hogy a későbbi Ady-líra csírát sem lehet bennük felismerni.

De annál erősebb volt benne már akkor is a maga egyéni kiválóságának tudata, az a feszítőerő, mely önértetét valami — egyelőre még homályos célú — de nem mindennapi érvényesülés felé lendítette. Népszerűsége, sikerre, emberi rangra vágyott, fel akart törni a szűk vidéki életlehetőségek korlátai közül.

Akkoriban úgy látta, hogy olyan magafajta vagyontalan vidéki fiatalember számára csak a jogi diploma nyithatja meg a közigazgatási és ezzel együtt a társadalmi érvényesülés útját. Ezért iratkozott be a debreceni jogakadémiára, de talán még inkább azért, mert csábította a jogász-kodás független, sokszínű életformája. Ady Lajos jegyezte fel bátyjáról írt emlékezéseiben, hogy bár Debrecent, a kálvinista Rómát, a hegyeshasi civisek konok, maradi metropolisát, mely pénzzel bélelt korlátoltságában részvétlenül hagyta éhenveszni szegény Csokonait is — Ady nem igen szerette, de annál mohóbb életvággyal vetette bele magát a jogász-népség dárúdóiba, fiatalága féktelen szenvedélyével mulatta át a Zilahról odakerült „vig cimborák” — Gáspár Ferenc, Goldstein-Végh Miklós és a Rózsa-fivérek — társaságában az éjszakákat, kint heverészett a Nagyerdő fűvén vagy rakoncátlan csinyekkel ugratta a „magolókat”.

Miután az első alapvizsgát szeptember elején, az utolsó terminuson, nagynehezen sikerült letennie, végleg elvesztette a kedvét a debreceni jogászokodástól. Azzal a tervvel állt apja elé, hogy a második évben már nem szeretne visszamenni Debrecenbe, hanem a budapesti egyetemre akar beiratkozni. Csodálatosan találékony volt a legfurfangosabb érvek felsorakoztatásában, melyekkel elhatározását megindokolta. A témérdek ürügy közül a legelfogadhatóbb mégis az volt, hogy ily módon megszabadulhat a „lump zilahi fiúk” káros társaságától, és a fővárosban teljes komolysággal belefeküdhöz a tanulásba.

Ennek az érvnek meg is volt a hatása: Ady Lőrinc beleegyezett.

Ekkor váratlanul levél érkezett Temesvárról. A családnak egy Mindszentről elszármazott ismerőse, Makoldy Miklós táblai tisztviselő — utóbb az elnöki osztály vezetője — írta: „Bandi jöjjön le Temesvárra, ott a kir. táblánál 90 krajcár napidíj fejében díjnoki állást nyerhet. Havi 21 forintért teljes ellátást kaphat, csöndes szobával, ahol — a zilahi és debreceni »rossz társaságtól« távol — zavartalanul készülhet a vizsgáira. Ha a jogot elvégezte és — mint ahogy őhajtja — a bírói pályára megy, a díjnoki éveket beszámítják a szolgálatába és egyszeriben aljegyzői kinevezést fog nyerni.”

Ez a meghívás kapóra jött. A családi tanács úgy határozott, hogy a fiú az 1897/98. tanévre iratkozzék be Budapestre, de nyomban utána utazózzék le Temesvárra — „jogtávhallgatni”, ahogy a díjnokjelölt úr csúfolkodva mondogatta.

Így is történt.

Ady Endre felutazott a magyar fővárosba, hogy beiratkozzék; de az első, sőt a második tandíj is hamar elázott az újfajta víg cimborákkal rendezett ismerkedőestéken. Végül a táviratilag küldött harmadik tandíjjal csakugyan beiratkozott, és szeptember végén, az index-láttamozás után, leutazott Temesvárra.

*

A Bánság metropolisa — akkoriban még erősen német jellegű város nemcsak lakosságának nemzetiségi összetételében, de gazdasági struktúrájában és kulturális igényeiben is hasonlíthatatlanul más volt, mint akár csak egy évtized múlva is. A Mária Terézia által végrehajtott telepítési akció során a legkülönbözőbb német vidékekről idekerült kolonisták, akiket egyszerűsített gyűjtőnévvel „sváboknak” szokás nevezni, példátlan szívós munkával akkor már másfél évszázad óta tették termékeny humusszá a nagykiterjedésű mocsarakat, hoszszadalmas küszködés után jómódra tettek szert, és harmadik generációjuk már Temesváron is szinte kizárólagosan kezükben tartotta a gazdasági hegemóniát, és ennek eredményeképpen kulturális élete — színháza, sajtója, zenei művelődése — túlnyomóan német jellegű volt. A fontosabb közigazgatási állásokban németek ültek, a meggazdagodott polgárság pénzintézetait németek vezették, a gyors egymásutánban alapított gyárak élére német szakemberek kerültek. Könyvet, színdarabot, zenét, iparművészetet, divatot Bécsből importáltak, de mindent egyre fejlettebb ízléssel, és a városi polgárság egyre szélesebb rétegeire kiterjedő intenzitással honosították meg.

Persze, a falusi és városi dolgozók életszínvonalra nem nagyon emelkedett, műveltsége egyáltalán nem érlelődött, — csak a jómódú polgárságé.

A munkásmozgalom is kezdetleges stádiumban volt, hiszen csak nemrég alakult meg a szociáldemokrata párt temesvári szervezete, mely akkor kezdte meg harcát az ipari munkás-ság jogainak kivívása érdekében.

A temesvári nyárspolgár azonban elvulkultságában már „kis Bécs”-nek látta és nevezte a Bega két partján, négy, egymástól elég nagy távolságra széttagolt kerületét. A város topográfiai helyzetének megfelelően, minden kerület szinte elszigetelten élt. A Belváros szűk utcájú, ódon épületcsoportjait magas vársáncok zárták körül, Mária Terézia-korabeli hatalmas várkapukkal, melyeket alig hat évvel Ady ideérkezése előtt bontottak le, hogy felszabadítsák a város rohamos terjeszkedéséhez szükséges területet. De a mély sáncárkok akkor még megvoltak a színháztól a Józsefvárosi pályaudvar felé húzódó irányban, és az amúgyis mélyenfekvő, mocsaras árokfenéken összegyülemlett szennyvíz elviselhetetlen, pestises büzt árasztott a Belváros egész környékén.

Ebbe a számára teljesen új világha csöppent bele az alig húszéves Ady Endre. Milyen más volt ez a város, mint a borospincékkel övezett, vidáman időgáló Meszes-alj, Zilah vagy a színmagyar, kálvinista Debrecen. Maga Ady mesélte nekem tizenkét év múlva, amikor 1909. októberében az általam rendezett matinéra a *Nyugat* néhány munkatársával és dr. Reinitz Bélával ismét eljött Temesvárra, milyen döbbenet fogta el, hogy tizenkét év előtt a vasúti állomásról majdnem egy óra hosszút dőcögött vele a lusta lóvonat a Józsefvároson és Belvárosig terpeszkedő sivár, beépítetlen területeken keresztül, egészen a város központjában levő „dikaszteriális palotáig”. Ez a Bach-korszakbeli iromba, kaszárnyyszerű épület, melyben még ma is sötét, rideg folyosók mentén a törvényszék és a tábla irodái sorakoznak, nagyon lehangozta Adyt, mikor felért az első emeletre — mondotta — legszívesebben azonnal meg-

fordult volna, hogy szökjék ebből a barátságtalan városból. De mégis erőt vett magán és a huzatos irodák ütvésztojéban, a legsötétebb keresztfolyosó végén, a patkányszagú táblai irattárban megkereste azt az ermdinszenti ismeróst, Makoldy Mikldt, aki már elöre egyengette az útját. Vele együtt ment be rozváci Omazta Lajos ítéltáblai segédhivatali igazgatóhoz jelentkezni.

A halvány kreolbarna arcú fiatalember végigsímította „hullámosan omló fekete haját”, és a következő percben ott állott új főnöke előtt:

— Ady Endre joghallgató vagyok.

— Az új díjnokunk?

— Igen. Azt hiszem, meg lesznek elégedve a munkámmal.

Makoldy közben már lakásról is gondoskodott. A levelében jelzett „csöndes kis szoba” a Józsefvárosban, az akkori Arany János utca 13. (ma Ion Ghica utca 12.) számú házban volt. Az alacsony, vedlett vakolatú, sárga ház, közepén nagy tölgyfakapuval, ma is változatlanul olyan, mint amikor Ady Endre lakott benne. A kaputól balra fekvő lakrésznek három szobája, konyhája és éléskamrája van. Egyik szobájának két ablaka az utcára nyílik. Itt lakhatott az a nyugalmazott közös hadseregbeli ezredes, akit Ady — aki keservesen törte a német nyelvet — „Vetti néni” nevű lakásadóijével folytatott kényszerű beszélgetései során „Herr Tausender”-nek nevezett. Az udvar felől nyílik Ady egykori bútorozott szobájának bejárata, — itt még ma is olyan állapotban van minden, mint akkoriban volt.

Az új díjnok úrnak lakásától a hivataláig naponta elég hosszú utat kellett megtennie, legtöbbször gyalog, mert az elsejtét követő pár nap múlva már lóvasútra se tellett.

Mindennap ott haladt el az akkor még tágas, széles, beépített térség közepén álló kicsiny kápolna mellett, melynek Mária-szobra előtt esténként rőt mécses pislákol: ezen a helyen sütötték meg tízes trónon Dózsa Györgyöt, az 1514-i parasztfordalom vezéjét. Vajon megelevenedett-e Ady lelkében ez a mélyen beágyazott temesvári emlék, amikor később forradalmian felviharzó, kemény Dózsa-verseit írta? Vajon eszébe jutott-e az a régi temesvári ős, amikor még ismeretlenül és rokontalanul, az öntudata alatt kialakulatlanul bizsergő vágyálmaival bandukolt a Hunyady-kastély felé, amelynek ablakából Dózsa úri hóhérai élvezték a „rebellis parasztszeker” tűzhalálának szörnyű színjátékát?

Kartársaival, a segédiróda személyzetével — mely a mai géprónök hivatását töltötte be — hamarosan összebarátkozott Ady, ez az élésszemű, mókás, szellemesen csipkedő fiú. A dohos irodában tömegesen másolta a végzéseket és ítéleteket. Mikor 1925-ben külföldi emigrációból Temesvárra kerültem, több ízben is kutattam a táblai irattárban Ady díjnoki tevékenységének nyomai után, és kezembe került az az iktatókönyv, melyben a díjnokok a leírás céljából kiosztott ítéletek átvételét igazolták. Ebben aránylag rövid idő alatt kétszázötvenöt ször szerepelt Ady aláírása. Később, 1944-ben Schiff Béla, a pár év előtt elhunyt temesvári újságíró említi, hogy Surdu Luca akkori táblai aljegyző, az iratok kiselejtezése után is egy-kettőre vagy ötven olyan ügyiratot emelt ki, melyen Ady Endre névaláírása látható. Ezeket az ítéleteket néha több példányban kellett leírni, hogy a másolatokat leküldhessék az érdekelt bíróságoknak. Amikor több másolatot készítettek, az egyik leíró díjnok hangosan olvasta a szöveget, a többi pedig egyidejűleg írta.

Gyertyánffy György, akit sokkal később végrehajtóvá neveztek ki, elmondta, hogy még Ady otlléte idején egy forint harminc krajcárra emelték fel a napidíjakat. Ezzel javult egy kissé a díjnokok nyomorúságos helyzete.

Egy szerényebb igényű kishivatalnok még úgy-ahogy eltengődött volna ebből a pénzből, — de Ady Endre, aki világeletében valósággal szórta a pénzt, már akkor sem értett a takarékoskodáshoz, pedig hazulról is kapott néha elemozsiás csomagokat és némi forintokat “a koszt feljavítására”. A kosztját ugyan nem javította fel, de annál bővebben költekezhetett a kocsmákban. A nyárspolgári Temesváron is elég hamar összeverődött körülötte afféle „vig kompánia”, amilyen Zilahon és Debrecenben szépitette meg a jogi paragrafusokkal és pandektákkal körülpitykézett napjait. Ezek a fiatal cimborák nagyon megszerették a viccesen ugrató, dal- és lánykedvelő Adyt, aki emellett még a borral is derekasan megbirkózott.

Nem csoda, ha a sovány gázsi negyednapra úgy elfogyott, hogy még a mindennapi lóvasútra sem maradt. Ady csodálkozott a legjobban, — hová lett a pénz? Savanyú arccal számolgatta a kiadási tételeit, kis noteszéban valóságos mérleget állított fel, de a bonyolult matematikai művelet végén csak azt állapíthatta meg, hogy a szó szoros értelmében „elfolyt” a pénz. Hogy mire ment el? Hát itálra, borralalókra, cigányra, konflisra, nőre. A havi ötforintos lakbért még nagynehezen leszurkolta Vetti néni, de a gázsi nagyobbik részét a különböző kávéházak és kiskocsmák főurai vették át a hónapvégi adósságok fejében. Úgy negyediké táján már csak a baráti segítségéből élt, azok húzták ki a bajból kisebb villámkölcsonökkel, míg megérkezik hazulról a „kosztpénz”.

*

Mikor Ady az 1909 őszen rendezett *Nyugal*-matinéra (melyről másutt részletesebben fogok írni) az esti vonattal Temesvárra érkezett, alighogy a Koronaherceg-szállóbeli szobájában letette a csomagját, arra kért, hogy „lógjunk meg”, a vele együtt érkezett pesti írótól, — akik — mint mondta — elvetemült antialkoholisták, és menjünk el az „Arany Ókör”-be. Ő látni akarja, vajon nem savanyodott-e meg azóta a bora.

Odakísértem és ugyanahhoz a jobboldali sarokasztalhoz ültünk, ahol díjnok korában tanyázott. Az öreg főpincér rögtön felismerte kedves, régi törzsvendégét, a kocsmá legjobbját, és rajongással szorongatta az akkor már országos híru poéta kezét. Ady meghatottan és látható büszkeséggel fogadta a népszerűségnek ezt a kétségtelen jelét, pár perc alatt megint otthonosan érezte magát a piros-abroszos asztal mellett, és a harmadik pohár után már kezdte felidézgetni egykori díjnokoskodása emlékeit.

— Többször megesett, hogy éjjél után magamra maradtam itt a kocsmasztal mellett. Egyedül iddögáltam, és közben úgy elszontyolodtam, hogy nem is akartam hazamenni. Ilyenkor búsan átballagtam a harmadik házban levő Hungária-szálló udvarába, és ott lefeküdtem pár órára az omnibusz ülésére, amíg kipárolgott fejemből a borgőz. Mikor reggel félnyolckor befogták a lovakat, hogy az omnibusz az állomásra hajtson, felkászálódtam, megmosakodtam a kávéház vízvezetékénél, és pontos időben bementem a hivatalba.

— Mindig nyomorgatott a pénztelenség, és így már temesvári tartózkodásom harmadik hetében felöltött bennem a terv, hogy valami mellékfoglalkozás után kellene nézni. A kollégák mind találtak valami alkalmi körmölést, ami öt, tíz forint keresetet jelentett. Én azonban nemigen jártam utána. De nagyon megörültem, amikor Omazta Lajos, a kir. ítélőtábla irodavezetője, meghívott a fiai mellé házitanitónak. Ez a foglalkozás — amelyből már zilahi diákkoromban kivettem a részem — sohasem volt valami nagy gyönyörűség. De a hivatali főnököm házába bejáratosnak lenni, vasárnapi ebéd, vendégség és néhány pengő forint — enyhítette az instruktori mesterség egyhangúságát. . . .

A rozváci Omaztáék házában szívesen fogadták az új házitanitót, akit — már nemesi származására való tekintettel is — különös rokonszenvvel vettek körül. Hiszen ez nem volt afféle közönséges díjnokocská, hanem a pesti egyetemen beiratkozott másodéves jogász!

Omaztának három fia volt: a legidősebb, Pista, aki akkoriban az ötödik gimnáziumba járt, tehát Adynál öt évvel fiatalabb volt; azután a két kisebbik, tíz év körüli fiú: Gyula és Lajos, eleven jókedvű gyerekek, akik közül az utóbbi már dedőskorom óta iskolatársam volt. Később mind a két fiú mint a magyar hadsereg hadbiztos-tisztje magas katonai rangot ért el. Az ő privát oktatásukat bizták Adyra.

Én, aki akkoriban szintén első gimnazista voltam, persze, még hírét sem hallottam Ady Endrének, és nem is sejtettem, hogy valamikor az irodalom harcmezéjén a reakciós szellemű front ellen vívott küzdelmeiben, előbb a nagyváradi „Holnap” fallanxában, majd a fővárosi haladószellemű lapokban lelkes fegyvertársa leszek, szoros baráti kapcsolatba kerülök vele, és réám hárul, hogy Ady Park-szanatóriumbeli halottas ágyán szempilláit rásimítsam nagy, megüvegesedett szemekre.

Sok év múlva beszélgettem egyszer Omazta Lajossal Adyról. Ő elmondotta, milyen hamar barátkoztak meg az új házitanítóval. Rendkívül megnyerő, szinte varázslatos modora volt, és különös képessége ahhoz, hogy környezetét egy csapásra meghódítsa. A házi oktatás is valóságos multság volt. Néhány perc grammatika, természetrajz, számtan, — aztán jöttek az érdekesítő mesék. . . . Hej, milyen szívesen hallgattuk! Olyan érdekesen tudott meséket, zilahi diákcányeket és kalandokat feltálatni a házitanító, hogy alig akartuk elengedni, amikor a leckeóra végetért. Reggeltől estig elszórakoztatott volna bennünket, ha más dolga nincsen. Édesapánk is meg volt elégedve vele, de különösen Pista, a legidősebb bátyánk, aki Adynál öt évvel fiatalabb. Ady harmadik látogatásakor már jópajtasok voltam, és a tizedik után — „pertut” is ittak a házitanító és Pista bátyám. Ady Endre lelken szárad, hogy ő volt az, aki az ötödikes gimnazistával megízleltette a hegyaljai bort Arany János utcai hónapos szobájában.

— Novemberben történt, hogy Ady valami kiadósabb lumpolás után pár napig betegeskedett. Dermesztően hideg, fűtetlen szobájában feküdt. Pista elindult az iskolába, de eszébe jutott a beteg házitanító, és elhatározta, hogy inkább őt látogatja meg, mint a piaristák ódon iskolaépületét. Néhány hasáb fát hozott a hóna alatt, és befűtött. Ady a pókróc alatt gubbasztott; az éjjeliszekrényen egy palack bor.

- Kóstold meg, Pista! — kínálta fiatal barátját.
- Nem iszom.
- No, csak próbáld meg.
- Nem iszom.
- De bizony meg fogod inni!
- De nem fogom meginni!
- Fogadjunk hat darab Hölgy-cigarettába, hogy igen.
- Fogadhatunk, de mégsem iszom.

— Na, jól van. Hát... szervusz Pista!

„Pertut” már akkor is úgy ittak, hogy a poharat fenéig lehajtották, Pista is megitta az első pohár vörös bort, majd a másodikat és harmadikat...

— Ezután mind gyorsabban látogatta meg a házitanítót. Ez józú vicceket mesélt neki, sőt, amikor jobban összemlegettek, néhány versét is felolvasta. Titokban írta a verseit, senkise tudott róla, hogy költő is; de nekünk, kisdiákoknak borzasztóan imponált, hogy olyan instruktorkunk van, akinek a versei már újságokban is megjelentek.

*

1926 nyarán rokon látogatásra Temesvárra érkezett Omazta István igazságügyminisztériumi főtisztviselő. Egy temesvári újságíró megkérte, hogy mondjon el egyet-mást Adyra vonatkozó emlékeiből.

— Hát bizony sem én, sem a családnak nem is sejtettük akkoriban, hogy a mi kedves fiatal házitanítónk valamikor az új Magyarország legnagyobb költője lesz. Már akkor is írt ugyan verseket, ha jókedve volt, némelyiket felolvasta nekem, de ahogy visszaemlékszem, ezek csak afféle könnyű fajsúlyú, szentimentális versikék voltak, minden eredetiség nélkül, Most, hogy Ady egész költői művét, páratlanul gazdag líráját ismerem, nyugodtan állíthatom, hogy azokban a régi versekben nyoma sem volt Ady képgazdagságának, forradalmi szenvedélyének, tragikus magyar viaskodásának. Inkább olyan alkalmi költemények voltak; az első szerelem sóvárgása... megcsalt álmok... a búcsúzás bánata... vagy pedig tréfás bökkversek, mindenféle aktuális témáról.

Három szenvedélyét ismertem: a bort, a dalt és a kilincstörést. Az utóbbi furcsa szenvedélyét alaposan kielégítette a Józsefváros utcáiban. Emlékszem, egyszer vagy 40 réz kilincset láttam nála. Mind kapukról törte le őket. Engem is meg akart tanítani erre a „művészetre”, mert ő valóságos művész volt a kilincstörésben. Alighogy hozzányúlt a kilincshez, máris le volt törve. Mág sem tudom, hogyan csinálta, hiszen nem volt különösképpen erős legény, de ebben utólérhetetlen mester.

— Igaz, sokat ivott a Bandi, de nem volt részeges. Nem tudom, hogyan győzte pénzzel a sok italt és a nagyúri borraivalókat? A város bármely kocsmájában szinte korlátlan hitele volt. És amikor pénzhez jutott és az adósságait kifizette, úgy beszéltek róla, mint a város leggavalérabb fiatalemberéről.

— Sokszor elgondolkoztam azon, hogy vajon ez a jókedvű, szeretetreméltó Ady, aki olyan szép szerelmi verseket tud írni, vajon kinek udvarol? Ki lehet az a temesvári leány, akihez mélyebb vonzalom fűzi? Nos, egyszer valahogy meghallottuk, hogy megismerkedett egy Gál Gizi nevű 18 éves masamóddal, aki gyakran megvárta, amikor a hivatalos óra letelével kijött a törvényszéki palotából. Ilyenkor Ady elkísérte a csinos, nyulánk, szőke leányt addig a belvárosi üzletig, ahol dolgozott. Ennyit tudtunk meg temesvári flörtjeiről, melynek emlékét egy később, 1900. január 6-án a nagyváradi Szabadság című lapban közölt vers is őrzi:

DAL AZ INTERURBÁN TELEFONRÓL

Gizust Temesvárt ismerém meg,
Bájos, kacér lány, nagy hamis.
Igaz híve a nő-erénynek,
Fájón vallom be magam is.
A búcsún csókot kértem tőle,
S ő azt felelte dévajon:
Majd, ha Váradról diskurálhat,
Majd, ha megnyílt a telefon.
Az interurbán telefon.

Gizust, a kis kacért, az édest
Tegnap zavarba hoztam ám,
Felcsengetém sürgős beszédhez,
Tudom, pirult a kis leány.
Bejelentém, hogy jövő héten
Bizonytalán a szaván fogom,
Mert most Váradról diskurálok,
Mert hát megnyílt a telefon,
Az interurbán telefon.

— És így tovább, még három strofán keresztül, az akkori idők divatos, aktuális kabarédalainak receptje szerint... De — mint ahogy Ady Endre öccse, Lajos emlékezőseiben megírja, „a temesvári nyomott lelkiállapot, a folytonos hazavágyódás hosszú pauza után termékeny, bőségesen buzgó forrásává, lesz új meg új verseknek. A zilahi helyi újság, a tisztos hangú és színvonalas Szilágy tárcarovatában sírja el bánatát, melyet amiatt érez, hogy elszakadt a Szilágyságtól, a jó barátoktól és — Zsókától. Egyik-másik ez időből való verse nem válik szégyenére a későbbi Ady Endrének sem. Mint pl. a *Milyen az ősz?* című, mely *Versek* nevű kötetében 1899-ben jelent meg Debrecenben.

Omazta István nem mulasztja el erősen kihangsúlyozni Adynak mindenkor kifogás-talan hivatalbeli és társaságbeli magatartását. Akármennyit lumpolt, éjszakázott is, akármilyen későn feküdt is le, reggel mindig pontosan ott volt a hivatalában, és példátlan gyorsasággal

másolta az ítéleteket. Kézírása tiszta és hibátlan volt, és egyéb tekintetben is szinte mintaképe volt a megbízható hivatalnoknak.

— Ha nem így lett volna — tette hozzá Omazta István — apám, aki szigorú fegyelmet tartó ember volt, nem tűrte volna meg a házában, pedig kedvelte Bandit, és akkor sem haragudott meg rá, ha valamely túlbuzgó vagy irigy aktakukac intrikálni próbált Ady ellen. Talán csak egyszer történt valami súlyosabb eset. Apám mesélte akkoriban, hogy Ady nagyon megharagudott érmindszenti ismerősére, Makoldy Miklósrá és jó barátja, Ladányi Dezső társaságában igen erősen felelősségre vonta. Ady harcias hangulatában mindenképpen párbajra akarta kényszeríteni Makoldyt, a dolog azonban végül mégis békésen intéződött el az „Arany Ökör” kocsmaszála mellett.

*

Három és fél hónapot húzott ki Temesvárott Ady Endre, 1897 szeptember végétől 1898 január elejéig. Karácsony táján súlyosan megbetegedett: egy makacs influenza roppant elgyötörte és — mint ahogy Ady Lajos említi — a „Vénus vulgivaga” útszéli rózsájának tövisei is megsértik. A kettős betegségtől teljesen elgyöngült, olyannyira, hogy január első hetében az édesanyjának kell elutaznia utána, hogy hazahozza Érmindszentre.

Még évek múlva is borzongva emlegette, milyen irtózatos karácsonya volt az 1897-i: betegen, pénztelenül, fűtetlen szobában és egyedül töltötte az ünnep estét. Akkor fogadta meg, hogy bárhol lesz is, ha csak mód nyílik reá, mindig hazajön Mindszentre.

Be is tartotta ezt a fogadalmát: Debrecenből, Váradról, Pestről, sőt egyszer még külföldről is hazasieltett karácsonyra, mindaddig, amíg meg nem házasodott.

Franyó Zoltán
(Kolozsvar)

A váci intermezzo

Fejezet Juhász Gyula életéből

A Juhász Gyula-irodalom mindeddig több szempontból felületesen foglalkozott a költő életének Vácott, a piarista noviciátusban 1899. augusztus 25. és 1900. május 5. között lezajlott epizódjával. Kispéter András és Ur György, akik az átlagosnál nagyobb intenzitással foglalkoztak e témával,¹ szinte kritikátlanul valóságnak fogadják el *A tékozló fiúban* és a *Mikor én piarista voltam* c. tárcában leírtakat, s ezzel eleve le kellett mondaniok a váci napok feltételezéseken túlmenő, hiteles megrajzolásának igényéről. Másrészt nem említik vagy eldugottan exponálják a váci epizód hatását Juhász költészetére, világnézeti, emberi fejlődésére. Vörös László *Juhász Gyula és a vallás* c. kéziratban levő általános elvi jellegű dolgozata új adatokat ugyan nem közöl, ám igen sok értékes gondolattal gazdagítja ismereteinket.

1.

Nehéz lenne egyetlen tényezővel magyarázni, hogy a hatodikos gimnazista Juhász miért lett a következő tanévben a váci „újoncnövelde” lakója. Már Kispéter András kiemeli a szülői házban uralkodó misztikus-vallásos légkör hatását.² Különösen az ismert templom- és búcsújáró nagynéni, Tokár Mária befolyása lehetett jelentős, „Mári néni”-é, akinek „Etelka volt legszebb regénye... És titkos, távol férfi hőse /A kapitány, mártír Sebestyén”, [Mári néném (1913)] „Mikor érezte — írja róla visszaemlékezéseiben a költő³ —, hogy véget ér a rövid álom, amelyből az örök valóra ébred, előre kikészítette fehér ruháját, mint az ég menyasszonya, elbúcsúzott a házbeliektől, még egyszer megnézte a csillagokat, megöntözte a virágokat, aztán lefeküdt ágyába, mint egy mindennel megbékélt Antigone, és várta azt, amire oly jól felkészült egy hosszú és ártatlan életem keresztül. Még a csoda sem hiányzott ebből az életből; utolsó perceiben egy fecske repült ágya fejéhez, és énekével ringatta el”.

A fiatal Juhász szokatlan mohósággal fogadta be ezeket a hatásokat. Egyénisége kísérletes élességgel Tonio Krögert juttatja eszünkbe. A művész hajlamú, az érdeklődési kör, lelki alkat szempontjából az átlagembertől elütő Juhász, akár Thomas Mann felejthetetlen hőse, iskolatársai körében nem sok megértésre talált. A környezettel való érintkezések alkalmával lelkiileg minduntalan sérülést szenvedett. Hogy belső harmóniáját, nyugalalmát megőrizze, a magányt kereste, befelé fordult. Mohón olvasta a lét, a vallás és hit kérdéseivel foglalkozó könyveket. Reggelente ministrálni járt, otthon a ház egyik rejtett zugában „oltárt”

¹ UR GYÖRGY: Juhász Gyula ifjúsága. Szeged 1958. 43—50.

KISPÉTER ANDRÁS: Juhász Gyula. Bp. 1956. 22—23.

² Uo.

³ JUHÁSZ GY.: Nefejecsek. Mári néni. Szeged 1924. jan. 1.

állított fel, ahol testvérhúga segédletével „misézett”.⁴ „E fiúból pap lesz, akárki meglássa” — mondogatták ezt látva a család ismerősei. (Juhász Gyula: Örökség. Bp. 1958. Szerk.: Péter László. — Ö 1 : 190.)

Különösen a költő igen vallásos édesanyja szerette volna, hogy fiából pap legyen. A fiatal Juhász, látva Mária néni egyszerű, vallásosságban eltöltött, harmónikus életét, illúziókat táplált a szerzetesi életről, mely — mint gondolta — lelki harmóniát és emellett heroikus tettek révén érvényesülést, dicsőséget biztosít majd számára. Ezért volt ereje lemondani „a világ örömeiről”.

A családban egyébként is tradíció volt a papi pálya. Az édesapa, Juhász Illés érettségi után rövidebb ideig bencés novicius volt. A család Mária néni révén rokonának vallotta Németh József temesvári címzetes püspököt is.⁵

A fiatal Juhász vagy talán a család döntéséhez a külső körülmények adták meg az utolsó lökést. Az állandóan betegeskedő és kiszívetésű Juhász Illés nem tudta volna fiának a magasabb iskoláztatást biztosítani. A továbbtanulásra csak úgy volt lehetőség, ha a költő Vácra megy. A noviciátusban ugyanis egy próbaévet kellett eltölteni, mely eskütétellel záródott. A noviciusok ezután a gimnáziumot vagy az egyetemet látogatták, aszerint, hogy tettek-e már érettségit vagy nem. A költségeket a piarista rend viselte.⁶

2.

„A Kegyes-Tanítórend a tanév második felében szokta felhívni az érdeklődő tanulókat figyelmét a rendbe való felvételre. Így történt 1899. tavaszán is. A szegedi piarista gimnáziumból három fiatal jelentkezett, köztük Schütz Antal és Juhász Gyula”.⁷

Már a belépés előtt érezte, hogy nagy feladatra vállalkozott. Kétségek támadtak benne hivatásérzete őszinteségéről, vallásos meggyőződése szilárdságáról, hisz volt idő, mikor hitt az evangéliumok csodáiban, Jézus istenségében kételkedő Renannak. Tizenhatéves korában már túl volt a „hitetlen Büchneren és Moleschotton csakúgy, mint a hívő Swedenborgon és a Flammarionon”. (Ö. 1 : 220.) A világról sem lehetett olyan könnyen lemondani.

De izzó lelke forró lángját
Nem oltá el se fagy, se tél,
A gaeták ködös, bús honában
Még mindig szeret és remél:
Észak jegében, tél fagyában.

— írja Ovidiusról néhány nappal Vácra érkezése előtt.

1899. augusztus 25-én jelentkezett a váci rendházban, hogy megkezdje a próbaévet. Mintegy jelképként ezen a napon jelent meg a már idézett *Ovidius c. verse a Pesti Naplóban*.

Az egykori noviciátus épülete a mai Köztársaság utca és a Constantin tér sarkán található, a Löwy Sándor nevét viselő gépipari technikum és diákokthoz foglalja el. Nem Juhász volt az első költő, aki ide menekült a világ elől. Az épület falán elhelyezett emléktábla jelzi, hogy Madách Imre mintegy két évet töltött noviciusként e falak között.

A Vácott töltött nyolc hónap történetével Juhász két írásában foglalkozik részletesen: *A tékozló fiú c. elbeszélésben* (1925) és a *Mikor én piarista voltam c. tárcában* (1921). Az előbbiben az író idegen nevek mögé rejti noviciustársait és nevelőit, az utóbbi pedig személyes jellegű visszaemlékezés.

A noviciustársak közül ma már csak hárman élnek. Bíró Imre nyugalmazott piarista gimnáziumi tanár közöttük a legfiatalabb. Agárdi László és Babos Dezső a költővel egyidős volt; ők is a hatodik osztály elvégzése után lettek noviciusok. Az ő szíves segítségével próbálom meg a váci napok történetét rekonstruálni.

Kolostorba lépésének első óráit Juhász egy későbbi szegedi osztálytársa, Eisner Manó emlékkönyvében örökítette meg *Harangok* cím alatt. Alcíme: „Életemből — 1899. augusztus 25.”

„Beléptem a folyosóra, amely erősen küzdött az alkonyi homállyal. Idegenek közé... Valami húsz fiatalember feketébe öltözve járkált többnyire szótlánul a hosszú bolthajtásos síkátornában. Jóestét kívántam nekik, akiket először láttam életemben s akikkel egy életet akartam eltölteni.

⁴ JUHÁSZ MARGIT szóbeli közlése.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ AGÁRDI LÁSZLÓ: Adat Juhász Gyula életéhez. It 1938. 32.

Egy óra alatt jó barátok, mi több »testvérek«, frátes in Domino lettünk. Gyertyát gyújtottunk egy alacsony teremben, amelyben egymás tetejére rakott padok heverték.

Elmondottuk, honnan jövünk, hogyan, mikor érkezünk meg.

Az egyik sápadt, szinte sárgaarcsú székely ifjú Székelyudvarról jött, a másik Szombat-helyről, a harmadik Nagyszombatról. Egy pufók képű, cseh származású elővette hegedűjét és hegedült. Szemei felvillantak, lázba jött és húzta-húzta a nótát: repülj fecském! Olyan szívből húzta, hogy a könnyei is megeredtek. A másik cigarettára gyújtott, gondolta, egy évig úgyis enélkül kell maradnia. Nagyokat szippantott, csak úgy csillogott a szeme. A harmadik pilsa gyertyafényénél levelet írt édesanyjának Szombathelyre. . . Hamar felvidultunk, felmelegedtünk.

Ekkor a nyarutói esthomályban megkondultak a dóm harangjai. Bim-bam, bim-bam! De olyan különös idegen volt a hangjuk. Mindnyájan elhallgattunk, mindnyájunk arca elborult. Én kinéztem az ablakon a hosszú négyszegletű udvarra, ahol búsan zizegtek a vadgesztenyefák. Mind egyet gondoltunk. . . hogy most a mi szülőtájunkon is megkondult a harang. . . és ekkor éreztem először igazán, mi a haza!⁷

Huszonnyolc újonc jött össze az ország minden részéből. 14—20 évesek voltak, többnyire paraszt- vagy szegénysorsú iparos- és hivatalnokcsaládok gyermekei. Sok volt közöttük az árva: mind alakuló és alakítható szellemű anyag.⁸ Két nap múlva fogadalmat tettek: Gáspár János, Perényi Mihály, Surányi Antal, Katona Ferenc, Komáromi Károly, Vajda Imre, Somogyi István, Kőrodi Lajos, Polgár István, Nagy Aurél, Hajós József, Zelky Károly, Baltaváry Jenő, Nagy Lajos, Horváth Antal, Mátyássy István, Juhász Gyula, Szepesi Bódog, Szegedi László, Nagy Ferenc, Károlyi Gábor, Bíró Imre, Babos Dezső, Albert István, Pap Imre, Sebes Gyula, Havas Vilmos és Agárdi László.⁹

Eskütétel után még ugyanazon a napon következett a beöltözés: ekkor kaptak reve-rendát. Civilkabátjukat leadták a magiszternek. Augusztus 28-án végignézték a volt noviciusok fogadalmát.¹⁰ A fogadalmat tett noviciusok hazamenetele után, 28-án aludtak az újonc növendékek, köztük Juhász Gyula is először a dormitóriumban.

Megkezdődtek a hétköznapiak. A noviciátus szigorúan kiszabott napirendjéről a két, még ma is élő kortárs és szemtanú, Agárdi László és Bíró Imre levélben számolt be nekem. Hangsúlyozni szeretném, hogy ők Juhász két említett írását: tehát *A tékozló fiút* is csak az általam a továbbiakban felhasználandó levélbeli közléseik elküldése után olvasták el, ismerték meg. Ez még érdekesebbé teszi közléseik valamint *A tékozló fiú* egyes mozzanatai között fennálló hasonlóságot. (Pl.: a magiszter intelme a borral kapcsolatban; találkozás séta közben a rabokkal; maga a napirend csaknem teljes egészében.)

A napirend betartásáról a „horárius” gondoskodott csengetéssel. Télen-nyáron egyaránt korán reggel, fél 6-kor volt az ébresztő. 6-tól 7-ig közös imádság és szentmisehallgatás. Mindenki új imakönyvet kapott. 7 óra után volt a reggeli. 8-kor kezdődtek az előadások. Az osztályt nem végzők a noviciátusi tanteremben, az osztályt végzők pedig lakoszóbiákban részesültek oktatásban. Ezzel telt el a délelőtt. Délben az ebéd a földszinti refektóriumban volt. A tanárok mást étkezést kaptak, de a noviciusoknak is kijutott bizonyos ünnepnapokon a bor. A magiszter azonban intette a növendékeket: „Carissimi! A bor nem azért van az asztalon, hogy elfogyjon!”¹¹ A szemesebbek nemcsak hogy nem fogadták meg a tanácsot, hanem szomszédjaiktól is elkérték. Többek előtt érintetlen maradt. Az ételeket a kiszolgálók (kredenciárius tanulók) egy mell-magasságban nyíló ablakon kapták az ebédlővel szomszédos konyhából tálcan és csészékben. A noviciusok adták tovább egymásnak, majd az üres edényeket vissza a kredenciáriusoknak. Ebéd után némi szabad idő (tempus liberum) következett. Aztán megint két tanítási óra. Előadás után párokba osztva séta — sétabottal a kézben — a városba vagy a környékére. Sokszor elmentek a Hétkápolnáig, a vasúti síneken túl eső dombokra, télen Kisváciig. Gyakran találkoztak a váci fegyház rabjaival, néha az inasgyerekek utánuk károgtak, fekete ruhájuk miatt a varjakhoz hasonlítva őket. Séta után stúdium az esti hosszabb imádságig. Imádkozás után vacsora, utána ismét rövid imádság. Ettől kezdve beszélgetési tilalom (silentium) a reggeli imádkozás, illetve mise utánig.¹¹

Ez a télen-nyáron-ugyanaz napirend lehetővé teszi az élményalapja a *Gyázköntös* (1910) c. Juhász vers metaforáinak:

A szürke unalom barátságát
Fölvenni és letenni mindenik nap,
Az elgyötört vágy egyhangú imáját
Hadarni mindig, míg ajkunk kiszikkad.

⁷ AGÁRDI 1961. ápr. 2-án, BÍRÓ 1961. máj. 6-án hozzám írott levele alapján.

⁸ A magyar Kegyes-Tanítórend névtára az 1899—1900. tanévre. Bp. 1960. 47.

⁹ AGÁRDI: Adat. It. I. h.

¹¹ AGÁRDI és BÍRÓ levelei alapján.

A váckörnyéki sétákra emlékeztetnek a következő sorok:

Ó ismerem: velem járt éjt napon
Sötét köpenyben, mint a zord zarándok,
Mentünk, mint néma zárdái barátok
A temetőbe tartó utakon.

[Melankólia (1925)]

A noviciusok mestere, (magisztere) Roch Gyula tanította a rendi tárgyakat (fogadalomtan, a rend története, alapszabályai), így ő végezte a szerzetesi életre való előkészítést. A piarista rend elhunyt tagjainak emlékére 1925-ben kiadott évkönyv többek között ezeket írja Roch Gyuláról:¹² „A túlfeszített munka okozta idegességében olykor talán kelletlenül erősebben markolt bele a fiatal lelkekbe.”

„Szigorú, kedélytelen ember volt, mindent szóvá tett. Éjjel is benézett a szobájával szomszédos hálószobába, és helyre igazította a félrecsúszott takarókat is. Vasárnapi beszédében keményen megróttá a hét közben tapasztalt hibákat. Arra törekedett, — a szükségesnél nagyobb buzgalommal — hogy növendékeit bevezesse a rendi életbe és fegyelembe” — jellemzi Bíró Imre egykori nevelőjét.¹³

A *tékozló fiú* felfokozott ellenszenvvel, a negatív vonásokat élesítve mutatja be a magisztert. Ez azzal magyarázható, hogy *A tékozló fiú* elsősorban lélekkrajz. Az író a lélektani megoldás érthetőbbé és indokolttá tétele céljából a hős lelki fejlődésének szolgálatába állítja a cselekvő személyek jellemét és az eseményeket. A rokonszenves promagiszter Rómába való utazása után — ami csak a kisregényben történt így (sem Agárdi, sem Babos nem emlékszik erre) — a magiszter ellenszenves egyénisége, zsarnokoskodása adta az első lökést az immár magára maradt hősnek, Bacsó Jánosnak, hogy elhagyja a noviciátust. Így a magiszter negatív vonásokban, hibákban kétségtelenül gazdag jellemének hiperbolizált bemutatása a meggyőzőbb motiválást is szolgálta. „Rándvég Mihály, a másodmester (promagiszter) latin és görög nyelvet valamint éneket tanított. Ő is pontos, pedáns ember volt, de nem oly keménykezü, mint Roch. Ő is mindent észrevett, szót is érte, de megértőbb és közvetlenebb volt, ezért közszeretetten állott” — írja levelében Bíró Imre.¹⁴

„A virágok és gyümölcsök szerelmese” Kőszegen született 1855-ben. 1878-ban lett a rend tagja. 1880-tól Vácot tanított. 1894-ben promagiszterre, 1900-ban, Roch Gyula távozása után magiszterre nevezték ki. 1910-ben tüdőbaja miatt megvált Váctól — nem bírta az ottani erős levegőt. Mosonmagyaróvárról lett házfőnök és igazgató. Itt halt meg 1917-ben.¹⁵

„Magiszterünk szigorú férfiu volt — írja Juhász (Ö. 1 : 191.) — de a promagiszter a világ legbájosabb embere. . . nagyon kedvelte a zenét, maga harmóniumon játszott órák hosszat, és kiválasztott költője a szelídlelkű Vergilius volt, akit oly áhítatosan tolmácsolott nekünk, mint a szentatyákat.” Hasonlóan nagy szeretettel emlékezik meg *A könyvek és én* c. írásában is erről a „gyermemetegül tiszta és bölcsességig emelkedett öreg szerzetes”-ről.

„Nyolc hónapig nem tudtam semmit a világról” — írja a költő. (Ö. 1 : 191.) Nehéz volt „a csönd és magányosság komor képeit és hangulatait, a rideg folyosót” megszoknia. Vágyódott az otthoni környezet után: „Magam gyakran fölkeltem, és mezítláb suhantam a kongó boltíves folyosóra és néztem, néztem a nagy sárga holdat, amely most Szeged fölött is mosolyog. . .” (Ö. 1 : 191.)

Az első naptól kezdve komolyan vette a szerzetesi életet. „Az ünnepélyes szentmiséken — írja róla Agárdi¹⁶ — gyakran szerepelt, mint szertartásvezető, gyertyántartó vagy tömjénvivő.” A felemelőt, a magasztosat kereste ebben az életben. Megtanult lelkesedni nem mindennapi dolgokért, s ilyeneknek vágyott maga is részese lenni. Különösen egy olvasmány jelentett mély élményt számára: Chateaubriand Vértanú. Eudor és Cymodocea szerelmének és vértanúságának története, de különösen Eudor eltévelygése, majd vezeklése, szenvedése, hősi halála, melyet a „katolikus és legitimista” író a kereszténység prózai eposzának nevezett művében nagy megjelenítő erővel írt meg, döbbenetes erővel hatott Juhászra. „Chateaubriand finom, nemes, ábrándos, ragyogó katolikus ellenforradalmár költészeté a legmélyebb irodalmi élményem volt ekkor — írja. (Ö. 1 : 191.) — Elhatároztam, hogy misszionárius leszek, elmegek valami exotikus tájra, és vértanúhalált halok a kereszténységért.” Gyönyörűnek találta a szigorú szerzetesi életet, sőt maga is kínoztá, sanyargatta testét. Ilyenkor „nagy öröme telt a tökéletesség gyakorlásában. Gyakran fölserkent éjjel, kilopózott a hideg folyosóra, és a hideg kövön, a feszü-

¹² FRIEDRICH GYULA: Az Űrban elhunyt rendtagok kegyes emlékezete 1923. szept. 1-től 1925. szept. 1-ig. Kézirat. Kegyesrendiek Központi Könyvtára. 10. 1.

¹³ BIRÓ id. lev.

¹⁴ Uo.

¹⁵ FRIEDRICH I. m. 1916. szept. 1-től 1918 szept. 1-ig. Vác 1920. 4—6.

¹⁶ AGÁRDI: Adat. It i.h.

let előtt leborulva buzgó imádságba merült, míg a hajnal föl nem derengett.” (Ö. 2 : 135.) Renánért akart vezekelni, Szent Ágostont, Assisi Ferencet és Loyola Ignácot akarta követni, akik hosszú tévelygés után tértek meg.

Csakhamar csalódnia kellett. A rend nem szenteket és mártírokat, hanem józanéletű, engedelmes közkatonákat akart az egyház számára nevelni. Noviciustársai átlagemberek lévén, minden túlzástól tartózkodva az arany középutat választották: alkalmazkodva, bele-nyugodva, engedelmeskedve élték a kolostor szürke életét. Értetlenül figyelték Juhász szélsőségek felé hajló viselkedését, túlbuzgóságát, a nevelők pedig egyenesen elítélték. Az eszmények lassanként szertefoszlottak. Hamarosan rá kellett döbennie, hogy lényegében semmi sem változott, a kolostorban éppúgy nem értik meg, a lelki béke és harmónia itt is megvalósíthatatlan, akár odakinn. Fiatal érzékei is lázadni kezdtek az örömtelen, egyhangú élet ellen. A kolostor már nem a nagy, heroikus tettekre való felkészülés színhelye, hanem a vallás kaszánya volt számára.

Egyre inkább Zola és Anatole France lázadó szelleme, a kétely, a szabad élet utáni vágy ébredt fel hatalmas erővel benne, a noviciátus napirendhez kötött életét zsarnoki elnyomásnak, a kolostor falait börtönnek érezte, amelyek közül jó volna minél hamarabb kiszabadulnia.

1900 elején olyan esemény történt a noviciátusban, amely nemcsak az ő lelki harcára, hanem noviciustársai kelleyállapotára is elemi erővel hatott: hirtelen, tragikusan meghalt Juhász évfolyamának legidősebb tagja, seniorja, Gáspár János.

A szombathelyi születésű, szerencsétlen sorsú fiatal szerzetesújonc húszéves, magistermetű, erős, egészséges fiú volt. Az 1899–1900-as tél rendkívüli hideget hozott. Ő sietve, anélkül, hogy kellően felöltözött volna ment ki éjjel a dolgára, megfázott, tüdőgyulladást kapott. A betegség gyorsan folyt le: Gáspár János 1900. január 11-én meghalt.¹⁷

„Egy elbocsájtás vagy önkéntes kilépés is igen foglalkoztatott bennünket, el lehet tehát képzelni, hogy milyen hatással volt ránk egyik társunk halála” — írja Bíró Imre.¹⁸ „A halottat a noviciátus kápolnájában ravatalozták fel. A szomszéd szobában alvó noviciusok — emlékszik vissza Agárdi László¹⁹ — panaszkodtak, hogy egész éjjel féltek emiatt.”

Napról napra érezte, hogy a kolostor falai között — ahogyan a *bűnös barát* (1912) c. versében utóbb írta — „az örök múlás szele hegedül”. Egyre kibíratatlanabbnak, félelmetesebbnek érezte a noviciátust.

Egy másik, nehezebben körvonalazható epizód tette ezt az érzést még erősebbé. Elbeszélésében egy bizonyos Zarkóczy Kálmánról ír Juhász, aki a kolostorban beteges vonzalmával üldözte őt. Agárdi László is ír egy bizonyos „budapesti születésű, cinikusan viselkedő Z. K.”-ról, aki Juhászal egy napon hagyta el a noviciátust.²⁰

Elküldtem Agárdinak Zarkóczy leírását Juhász elbeszélése alapján. Így válaszolt:²¹ „Helyes a leírás, Z. K. ilyen volt. Távozása után többé nem hallottunk róla.” Minden bizonnyal a budapesti születésű Zelky Károlyról írt Juhász és Agárdi egyaránt.

Ez a mozzanat állhatott egy, a megszületése után azonnal megsemmisített drámája középpontjában. „Egy intim drámát írtam »Noviciusok« címmel, amit most nem vagyok hajlandó letisztázni. Maga lesz az első (és tán utolsó) olvasója. A hőse én vagyok” — írja Kosztolányinak 1905 augusztusában.²²

A honvágy, az elretentő élmények után most olyan benyomások következtek, amelyek a külvilágot tették egyre kívánatosabbá. A tavasz melege behatolt a kolostor falai közé is: „Bevallom, hogy a szerelem se kimélt már ez időben, de eszményképem olyan messze és fönn állott, a csillagos menyorszámban, az Úr trónusa mellett, a szeráfok között és Szent Teréznek hívták” — ír a költő egy valóban szokatlan élményről. (Ö. 1 : 191.) Agárdi László is emlékszik a dormitóriumban elhelyezett szentképre, mely — mint ahogy levelében írja²³ — „a realitást szem előtt tartó rendi nevelés okossága: nemcsak a férfiak, hanem a nők között is vannak szentek”. Furcsa hatás: ez a szentkép a földi élet utáni vágyat ébresztette fel a költőben:

Tavasszal elméláztam az imákon,
És úgy sejtettem: él még e világon
Valaki, aki engem még szerethet.

[Egy régi novicius. . . (1906)]

A kolostorból kizárt világot egy újság varázsolta elé, melyet vagy a kályhafűtő csempé-
szett be, vagy hazulról küldött élelmiszercsomag burkolópapírként jutott be hozzá.
Zoláról vitatkozott rendtársaival, s egyre elkeseredettebb hangú leveleket küldött haza.

¹⁷ AGÁRDI és BÍRÓ levelei alapján.

¹⁸ BÍRÓ id. lev.

¹⁹ AGÁRDI id. lev.

²⁰ Uo.

²¹ AGÁRDI lev. 1961. jún. 2.

²² Juhász levele Kosztolányihoz. B. K. J. levelezése. Sajtó alá rendezte BELIA GYÖRGY Bp. 1959. 100.

²³ AGÁRDI lev. 1961. jún. 2.

Hogy a kilépés hogyan történt, nehéz teljes pontossággal megállapítani. Elbeszélésében Juhász noviciustársának betegségét — amely a valóságban két hétig tarthatott — nyolc hónapra nyújtja. A kisregény haldokló noviciusának, Vándornak a betegsége és halála lesz ezzel a távozás egyik fő rúgója, s egyben egy hatásos lélektani megoldás alapja és eszköze. Az írói fantázia és élményformálás nyomait érezhetjük visszaemlékezéséből is. (Ö. 1 : 193.)

A valóságban az történt, hogy Juhász a hazaküldött panaszkodó levelei egyikét azzal fejezte be, hogy: „lehetek még jó világi, de nem jó szerzetes”.²⁴ Valószínűleg halványan célozgatott Zelkynek vele szemben tanúsított viselkedésére. A magiszter, aki minden hazaküldött levelet elolvasott, azonnal átlátta a helyzetet, és gyorsan határozott. Juhászt és Zelkyt elkülönítették a többiekől. Egy napon hagyták el a rendházat, a magiszter még pénzt is előlegezett a költőnek az útiköltségek fedezésére. „Május ötödike volt éppen — írja visszaemlékezésében (Ö. 1 : 192—193.), — Napóleon halálának évfordulója és Munkácsy temetése, mikor egy fél-szeg és nyugtalan fiatalember megérkezett a váci vonattal Budapestre.” Innen este utazott tovább Szegedre. A vonaton Byron Kainját olvasta. Saját szenvedései, kételyei jutottak eszébe, mikor az engedelmisséget, térd- és főhajtatást megtagadó, teremtőtől tudást és halhatatlanságot követelő Kain és Lucifer lázadást sejtető dialógusait olvasta. „Még bennem gomolyogtak — írja²⁵ — a csend és magányosság komor képei, a régi folyosó, régi püspökök arcképeivel, a hosszú közös imák és elmélkedések az oratóriumban, a refektórium hallgatag böjti homálya, a múzeum tudományos nyugalma, az infirmária, ahol a haldokló carissimus ágya mellett imádkoztunk, a dormitórium az őrzőangyal képével, és most egyszerre a tagadás és lázadás nagy költője szól hozzám hatalmas hangjával. Szinte elszédültem a szabadság levegőjétől, mely most hirtelen megcsapott, az élet és gondolat teljessége tárult ki előttem, a lehetőségek birodalma nyílt meg, ifjúság, munka, harc, szerelem, dicsőség vártak reám.”

3.

A váci napok élménye Juhász egész költészetén végighúzódik. Jelentőségét azonban eltúlozni nem szabad. A felszabadulás előtti kritika ezen a ponton is torzított. Cs. Szabó László például Juhász költészetének fő élményterületébe sorolja a papnövendék emlékeket. A torzítás legkirívóbb példáját azonban Váth János nyújtja. Ő Juhász költészetének fő ihletőjét látja a novicius-élményekben.²⁶

A váci ihletésű verseket vizsgálva sajátos kettősség állapítható meg. Egy részük a kolostori élet Juhász számára emlékezetes, megkapó mozzanatait idézi: *Régi opátos alkonyat* (1910), *Jó volna...* (1924), *Ki álltam...* (1925), *Egy régi novicius* (1926). Nostalgikus visszavágódás csendül ki ezekből. Közvetlen ihletőjük a költő életében bekövetkezett egy-egy kudarc, csapás, csalódás lehetett. Ilyenkor újra szeretné kezdeni az életet, fiatalon, álmokkal, vágyakkal, hittel telve.

Jó volna egyszer még a hús kolostor
Komoly és kongó folyosóin át
Tizenhatéves hittel égbe zsongó
Hangon rebegni régi szép imát.
A szűz tavaszba szűz vágygal kinézni,
Mint tengerre a fiatal hajós
És a jövendőt álmokkal idézni,
Mint görbe bottal madarat a jós.
Jó volna egyszer még elhinni fájón,
Hogy életem csak vár és nem siet,
De körülöttem megjárt pusztaságon
Üres kancsók és összetört szívek.

[Jó volna... (1924)]

Úgy érzi, hogy a szerzetesi pálya nyugalmat, harc nélkül érvényesülést hozott volna, és a kilépés a számára egyedül helyes és biztos út elhagyása volt:

A kereszt fénylett, hallgatott.
Mentünk az estbe, kispapok...

Azóta sokszor mentem én
Az estbe, éjbe, árnyba, gyászba

²⁴ JUHÁSZ MARGIT szóbeli közlése.

²⁵ Kézirattörredék. Kilenyi féle Juhász-gyűjtemény.

²⁶ VÖRÖS LÁSZLÓ: Juhász Gyula és a vallás. Szakdolgozat. Szeged 1962. 30.

S nem fénylett már rám az a fény,
 Dóm tornya sárgás ragyogása.
 De jaj, nem is lesz soha már
 Ama boldog sugárnak mása
 S nem lesz ama csönd, üdv, remény,
 Azóta messze mentem én!

[Régi opálos alkonyat (1910)]

A váci ihletésű verseknek ez a csoportja túlnyomórészt Juhász életének legküzdelmesebb periódusában, 1924 és 1934 között született. Ezért lényegesebbnek kell tartanunk azokat a verseket, amelyek a kolostori élet árnyoldalait mutatják be, mert ezek a Juhász életműben időben egyenletesen elosztva helyezkednek el, így a bennük leszűrt vélemény inkább tekinthető szilárdnak: *Szűzek* (1904), *Beato Angelico* (1909), *A bűnös barát* (1912), *Váci szeptember 1899.* (1934). Itt kell megemlítenünk a *Mikor én piarista voltam* (1921) és *A tékozló fiú* (1925) c. írását is. Érdekes és szembetűnő, hogy míg a nosztalgikus versekben a magánember szemével nézi Juhász a kolostori élményeket, és a szerzetesi életmódot elfogadhatónak tartja, addig a fenti verseiben, írásaiban főleg arról esik szó, hogyan viszonyul mindehhez a művész, a költő. Itt a válasz már csak egyértelműen elutasító lehet.

E két verscsoport összevetése egyben választ ad arra a kérdésre is, hogyan hatott a váci intermezzo Juhász világnézeti, emberi fejlődésére. Az elrettentő élmények megtisztították vallásosságát minden klerikális színezettől, s a megkapó mozzanatok hatásával együtt a deista jelleg felé mélyítették.

A váci élmények, a kolostori élet szokatlansága, a vallási szertartások mozzanatai jelentős szerepet játszottak Juhász miszticizmusának kialakulásában. Erről maga vall már 1906-ban: „Tizenhatéves koromban piarista novicius voltam. Miszticizmusom eredete”.²⁷

A nyolchónapig tartó szellemi rabság után, ahogy írja: „a lehetőségek birodalma nyílt meg, ifjúság, munka, harc, szerelem, dicsőség vártak reám.” Juhász mohón vetette bele magát az életbe és az irodalomba. A következő két gimnáziumi éve alatt végzett önképzőkori munkája már sejteti a sokoldalú alkotóművészt: a költőt, prózistát, kritikust és az újságíró.

Csaplár Ferenc

Igazi és ál Radnóti-problémák

Diószegi András *Radnóti-problémák* című (az ItK 1964. 4. számában olvasható) cikke szerint a Radnóti-problémát megoldottnak tekinthetjük, de még vannak vitás tételek, nyitott kérdések. „Komlós Aladár magát a főkérdést, Radnóti költészetének szocialista jellegét is vitatja; az ő szemében Radnóti egyike azoknak a polgári lírikusoknak, akik a 30-as évek során szembefordultak a fasizmussal, anélkül, hogy világnézetük, esztétikájuk polgári jellegét feladták volna.”

Meglepetve olvastam e sorokat. Ezt írtam volna? De hiszen ezt azért sem tehettem, mert restelnék ilyen pongyolán, ilyen pontatlanul, ilyen semmitmondóan fogalmazni. Valóban nemcsak Radnótit, de soha senkit sem neveztem így egyszerűen, közelebbi meghatározás nélkül polgári lírikusnak, mert az ilyen jellemzésnek olyan bizonytalan, olyan végtelenül sokféle értelme van, hogy épp ezért semmi értelme sincs: nem tudni, hogy a szocializmussal rokon-szenvező „polgári” íróit kell-e érteni rajta vagy a szocializmust tagadó polgári liberálist. Mit írtam hát? Azt, hogy Radnóti viszonya a szocializmushoz még további tisztázásra szorul, mert líráját nem hatják úgy át, mint József Attiláét, a marxizmus tanításai, az osztályharc gondolata és indulata”. Radnóti baloldali volt, a szónak a Horthy-korban használatos értelmében, amely szerint a baloldaliság ellenzékiesség, szembenállás a Horthy-rendszerrel és szimpátia a szocializmus eszméjével; s ő e sokféle árnyalatot magábafoglaló baloldaliságnak is a baloldalán állt. Még a szerelemnek is oly változatát látjuk nála, „amely csak a szocializmus erkölcsének légkörében termethet meg”, sőt „a természetben talált mély és feltűnő öröme szintén nem független szocializmusától, érezhetően elfordulás a nagyváros természetellenes rendjétől, a polgári élettől, vágy egy szabadabb és tisztább élet után”. S mint ahogy általában „a fasizmus ellen harcolók, nemcsak ellenállóknak érezték magukat, hanem egy jobb emberi társadalom előharcosainak is”, úgy ő is „nemcsak a hitlerizmus bukását s utána a régi élet folytatását várta, hanem új világot is”, s az új világot leíró szavai „az osztály nélküli társadalomra utalnak”.

Nem vitázom ezúttal arról, hogy igazam volt-e vagy sem. Csak azt kívántam megmutatni, hogy a *Kritika* c. folyóirat szerkesztője olyan állítást tulajdonít nekem, amelynek semmi értelme nincs, s ha mégis valami értelmet olvasunk bele, az egyenesen ellentétes a cikkemben találhatóval.

Komlós Aladár

²⁷ Juhász levele Horváth Henrikhez. 1906. Kéleányi-gyűjtemény.